

RECENSIES

onrechte niet steeds onderscheiden - recht op de aliëneren, en het collateraal. Het consentgeld, ten bedrage van de zesenvijftigste penning, was sedert 1504 verschuldigd bij elke verkrijging door koop, ruil, legaat of schenking van onroerend goed; later verschuift de grens wat. Weigering van consent kon plaats vinden bij onbevoegdheid of onbekwaamheid van de verkoper, wegens uitoefening van naastingsrecht of wanneer derden een beter recht tot de zaak bewezen. Terecht betoogt de schrijver, dat het zinloos is te onderzoeken, of het consentgeld als een belasting beschouwd moet worden dan wel als een retributie: men onderscheidde destijds deze begrippen nog niet. Op den duur kwam het consentgeld geheel ten goede aan het lokaal bestuur van de plaats waar het goed gelegen was. Het recht op de aliëneren bedroeg aanvankelijk eveneens de zesenvijftigste penning - wat verwarring met het consentgeld in de hand werkte -, maar werd later verhoogd tot de veertigste penning. Het was verschuldigd naast het consentgeld bij vervreemding van onroerend goed; de opbrengst kwam de provincie toe. Het collateraal - een belasting op hetgeen men uit de zijlijn of van vreemden erft of geschonken krijgt - is in Friesland eerst in 1716 ingevoerd. Deze belasting beliep normaliter de veertigste, in bijzondere gevallen de dertigste penning. In het kader van deze belasting behandelt de schrijver ook het recht van exue (belasting op vererving op niet-ingezetenen: 117 vlg.).

Het is overduidelijk, dat in dit boek een belastingjurist aan het woord is, wie op zijn eigen vakgebied geen zee te hoog gaat. Aan enkele kleinigheden kan men merken, dat hij geen professioneel Fries rechtshistoricus is: hier en daar citeert hij in het hoofdstukje over de middeleeuwen oude uitgaven terwijl er nieuwere en betere zijn. Maar voor zo ver ik kon nagaan is daar nergens een ongeluk het gevolg van geweest. Wat lastig, maar meestal niet werkelijk storend is de onzichtbare niet-oplossing van sommige afkortingen, de weergave dus alléén van de letters die in de bron staan, niet aangevuld tot woorden en vaak zelfs met weglating van de signalen, die aanduiden, hoe de afkorting moet worden aangevuld: 'Is na D°. G. en V.' zal wel betekenen: 'Is na deliberatie geresolveert ende verstaan' (49); 'suppln.' zijn supplianten, 'Mat.' is Majesteyt (51). Enigszins misleidend zijn echter wel vormen als 'dienen' voor dienende (51), 'daff' en 'dinnen' voor respectievelijk daeraff en daerinne (54), 'ovde' voor over de (90). Maar dit zijn minieme puntjes van kritiek op een voortreffelijk boek! Daar het manuscript in maart 1973 afgesloten is, kon niet meer verwezen worden naar het later verschenen opstel van M. S. van Oosten: 'Vredeban en bezitsbescherming' in het *Speculum Langemeijer*.

Een volledige literatuuropgave (9-24), enkele belangrijke bijlagen en personen- en zakenregisters completeren dit boekje, dat ver doordringt in 'terra incognita': een in hoge mate grensverleggend onderzoek.

P. Gerbenzon

R. van Roosbroeck, *Willem de Zwijger, Graaf van Nassau, Prins van Oranje; een kroniek en een epiloog*. Voorwoord door Hendrik Brugmans. Nawoord door Gaston Eyskens (Den Haag: W. Gaade b.v./Antwerpen: Mercatorfonds N.V., 1974, 491 blz., f 265,-).

In 1973 verscheen vanwege het Mercatorfonds te Antwerpen, op initiatief van de 'Bank van Parijs en de Nederlanden België', *Guillaume le Taciturne, Comte de Nassau, Prince d'Orange* van Y. Cazaux: een door deze auteur hier en daar herziene en aangevulde editie van zijn *Guillaume le Taciturne. De la 'Généralité' de Bourgogne d la République des Sept Provinces-Unies* (Paris, 1970).

Dit indrukwekkend kostbaar geïllustreerd volumen kende reeds één jaar later een al even

ongemeen verlucht Nederlandstalig pendant (462 illustraties, waarvan 108 in kleur, gehuld in luxe cassette, gewicht ruim 3½ kilo), waarvoor de Antwerpenaar R. van Roosbroeck, die zich al zo'n veertig jaar bij Willem van Oranje in de ban weet, een geheel nieuwe tekst schreef: zijn zoveelste Oranje-studie. Naar aanleiding van het Oranje-jubeljaar 1933 ontwierp Van Roosbroeck zijn eerste 'biografische schets, bestemd voor het Vlaamsche volk'; in Oranje begroette hij toen '... de Nederlandsche volksidee, den rijkdom van het Nederlandsche kultuurideaal, de zedelijke kracht van den Dietschen wil' (*Willem van Oranje, de Zwijger 1533-1933*, uitgave van de Volksuniversiteit 'Herman van den Reeck', Antwerpen, nr. 4, 23-24). Sindsdien is er met en rond Van Roosbroeck, wiens wetenschappelijk doen en laten - buiten Oranje om - hier uitdrukkelijk onbesproken blijft, wel een en ander veranderd, maar naast zijn in 1959 te Göttingen verschenen *Wilhelm von Oranien. Der Rebell*, vertaald onder de titel *Willem van Oranje* (in de reeks: Kopstukken van de Geschiedenis, Den Haag, 1962) en zijn *Willem van Oranje, droom en gestalte* (Vlaamse wetenschappelijke pockets, Hasselt, 1962) is er dan nu nog 'een kroniek en een epiloo' rond 'Willem de Zwijger'. Dit nieuwste Oranje-boek zij hem gegund, maar toch blijft de vraag: waarom 'post et propter' Cazaux nóg een zodanig Oranje-fo'iant? Is er nu temidden van meer banale relatiegeschenken voortaan één 'Taciturne' voor Franstaligen en één 'Zwijger' voor degenen, die met oer-Nederlandse pap zijn grootgebracht? Hier wordt de historische Oranje, over wie en om wie het in feite zou moeten gaan, mooi te kijk gezet, op een wijze die hem niet zou zinnen. Het boek zal dan ook méér kijkers dan lezers kennen, maar de eerste categorie van geïnteresseerden zij hier gewaarschuwd: de bijschriften bij de afbeeldingen van schilderijen, gravures, kaarten, handschriften en kunstvoorwerpen zijn nogal eens in tegenspraak met de tekst van Van Roosbroeck (een enkel voorbeeld: Willem de Rijke stierf niet in 1550 (53), maar op 6 oktober 1559 (86); met de huwelijksdata van Louise de Coligny wordt ook onzorgvuldig gemanoevrerd: zij huwde in 1571 (400) in 1572 (401) Charles de Téligny en op 12 (401) 13 (401) april 1583 Willem van Oranje; graaf Jan van Nassau nam niet in 1579 (278) ontslag als stadhouder van Gelderland, maar in 1580 (368) - overigens het bijschrift bij het fragment van de door Van Roosbroeck uitgegeven *Kroniek van Godevaert van Haecht*, waarin de eerste strofe van het Wilhelmus in handschrift is afgebeeld, bevat de inmiddels als achterhaald te kwalificeren vraag: 'Is met 'Duyts' hier Duuts, Diets bedoeld?').

Van Roosbroecks nieuwste Oranje is - zoals hieronder moge blijken - helemaal niet zo nieuw. De bibliografie (475-477) is verrassend bescheiden van opzet en zonder meer incompleet; er ontbreken recente publicaties, die wezenlijk tot een andere Willem van Oranje zouden nopen dan die de lezer nu door Van Roosbroeck krijgt voorgeschoteld. Zo'n omissie in zo'n boek is in feite niet slechts een affront jegens degenen, die zich in de afgelopen jaren óók met het fenomeen Oranje hebben beziggehouden, maar de man in kwestie wordt daarmee nogal voor Van Roosbroeck gemonopoliseerd. Hier slechts één voorbeeld: het boek van P. Scherft, *Het sterfhuis van Willem van Oranje* (Leiden, 1966), dat zoveel deskundig bijeengebracht materiaal bevat om Oranje met inachtneming van diens politiek-ideële aspiraties ook eens op meer zakelijke aspecten én tekortkomingen te betrappen, is volledig genegeerd. De lezer mag slechts kennis maken met een Oranje, die enkel gedreven wordt door heroïsch plichtsbefef voor de Opstand in de Nederlanden.

De gehanteerde stijl is meer vermoeiend dan boeiend met hier en daar een volstrekt onbegrijpelijke zin. Voorbeeld: onder het hoofdstuk 'Koning Filips verlaat het land 1559' op pagina 80: 'Ook na 1567 zal hij (= Oranje) trouwens vasthouden aan de fictie dat hij een trouw vazal blijft van de koning. Wij mogen vermoeden dat de voorstelling in de Apologie het begin is van een inzicht dat met de jaren gegroeid is'. Ronduit irritant is het gegeven,

dat in zo'n puissant boek, waaraan kosten noch moeite zijn gespaard, wèl een Oranje-genealogie en naamregister zijn opgenomen, maar geen enkele voetnoot te vinden is, zulks dan terwijl de schrijver zijn geschrift lardeert met uitspraken en citaten uit 's mans schriftelijke nalatenschap en uit correspondenties van tijdgenoten. Deze ernstige tekortkoming van dit boek biedt hier gereede aanleiding tot een zeker aantal kanttekeningen.

De gehanteerde spelling van eigennamen is niet overal correct en consequent (bijvoorbeeld): 'graaf von Schwarzburg' (101), 'Markgraaf Johann van Brandenburg' (102), 'de hertog van Kleef' (71), 'de hertog van Kleve' (152).

Schrijver verkijkt zich nogal op de beheersing van de Franse taal van Oranjes oudste broer Jan van Nassau (55), die overigens - de heroïek diene men nauwgezet te doseren - in 1579 *niet* door 'de katholieke bevolking' van Gelderland 'gewoon werd uitgehongerd' (450). Dat overkwam overigens wel de katholieke aartshertog Matthias in Antwerpen, die in oktober 1581, niet: 1580 (373), 'onze gewesten' verliet. Het is verwonderlijk in dit boek te moeten lezen dat als gevolg van de Rijksdag van Augsburg van 1548 'de Nederlanden als een soevereine staat in het Rijk werden opgenomen' (55), terwijl het minder opportuun mag heten, dat het optreden en de rede van Marnix van St. Aldegonde tijdens de Rijksdag van Worms (1578) al te gereede aandacht krijgen (338); deze historiografisch al te lang misbruikte redevoering verdient een solider en verantwoord context. Enig oud zeer komt uit Van Roosbroecks pen: als Oranje de Unie van Utrecht vooralsnog weigert te tekenen, moet men lezen: 'Hij heeft toen nog geijverd voor de Generale Unie die, ware ze gelukt, de bundeling van al de gewesten, stellig van de Dietse, zou hebben verwezenlijkt' (353). Begrijpelijk spreekt Van Roosbroeck bij de beschrijving van de gebeurtenissen van 1566 van 'het wonderjaar' - enigerlei allusie op het 'hongerjaar' ontbreekt - ofschoon bij de Beeldenstorm (175-177) 'vooral economische en sociale motieven... hier ook een rol' speelden. De onderhandelingen, die Lodewijk van Nassau in de zomer van 1571 aan het Franse hof voerde 'lijken soms verward' (237), maar vergeten is er even bij te vermelden, dat deze besprekingen de Dillenburgerse condottiere-diplomaat op zijn best tonen: de specifiek Nassause belangstelling richting Nederlanden was puur eigenbelang en had niet zoveel van doen met 'de vrijheid van de Nederlandse gewesten' of met 'de Nederlandse vrijheid' (53). Van Roosbroeck maakt zich minstens een keer schuldig aan een heel merkwaardige omissie, waarbij althans 'n noordelijk lezer de term 'Hollandocentrisch' te binnen schiet: bij de totstandkoming van de Pacificatie van Gent staat te lezen: 'Holland en Zeeland hielden het bij de uitoefening van de gereformeerde religie', terwijl 'het Zuiden bleef bij het behoud van de roomse godsdienst...' (303) - over de overige, met name de niet-patrimoniale gewesten, bijvoorbeeld Gelderland, wordt aangaande de Pacificatie met geen woord gerept. Tijdens de vredesonderhandelingen te Keulen (1579), als in de Staten-Generaal 'de onenigheid tussen gereformeerden en katholieken duidelijk' wordt, heet Oranje ervan overtuigd 'dat hij in de strijd voor de erkenning van de religie, 'la vraye religion', de overwinning, dat is de verspreiding en vrijheid ervan, moest brengen'. Hij wordt dan benaderd met voorstellen zich ten gunste van zijn oudste zoon Filips Willem uit de strijd terug te trekken. De prins gaat er niet op in, want hij 'had een ontwikkeld gevoel van eer, van stamtrots en het besef een naam en een faam te moeten verdedigen. Hij wist dat hij door het aanvaarden van geldelijke voordelen die in uitzicht werden gesteld, zijn hele verleden en dat van zijn geslacht zou hebben verloochend' (357), maar enige maanden later drukt permanent geldgebrek op dat 'ontwikkeld gevoel van eer, van stamtrots' enzovoorts toch net te zwaar en dan schrijft diezelfde Oranje aan de Staten-Generaal 'dat hij al lang ontlast wilde worden van de verantwoordelijkheid...' (361). In 1581 zou Gelderland 'ook in Spaanse handen' gevallen zijn (376), terwijl het eenjaar later

heet: 'De vijand dreigt zowel in Vlaanderen als in Brabant en Gelderland' (387). Dat ook in dit boek - nog steeds - geschreven moet worden over de Acte van 'Afzwering' (20, 374, 377), is een gegeven, waarin de historicus moet leren berusten, zolang iedere bezoeker van het in 1917 te Genève onthulde Reformatiemonument (468) zich op het aldaar ingebeitelde reliëf met betrekking tot 1581 meent te kunnen verlaten. Ook Van Roosbroeck laat op die fatale 10de juli 1584 de zieltogende prins over het 'pauvre peuple' stamelen. Men vergelijkte hetgeen in de nog steeds gedegen biografie van A. A. van Schelven (*Willem van Oranje*, Amsterdam, 1943, 280-282) over deze prinselijke verzuchting te lezen is.

Dit Oranje-boek is in wetenschappelijk opzicht vrijwel overbodig.

Wordt Oranje in dit werk relatief sober uitgeluid door G. Eyskens, die onder meer diens 'bekommernis voor het internationale gebeuren en het situeren van de problematiek van het eigen volk in de veelvuldigheid van culturen en de Europese bestemming' (466) onderscheidt, met des te meer bravoure wordt hij als *De actuele Oranje* ingeleid (7-36) door H. Brugmans. Volgens deze oud-rector van het Europa-College te Brugge ligt aan de basis van dit boek de idee dat grote mannen kunnen falen en hebben gefaald, maar dat dit tekortschieten hen ons juist nader brengt; hierdoor wordt dan niet slechts 'aan historisch begrip, maar ook aan menselijke gehechtheid' gewonnen: grote historische persoonlijkheden, 'ontdaan van hun legende', worden daardoor 'meer vertrouwd' (8).

Over de weifelende, gekwelde en eenzame man, 'deze tragische verscheurde Oranje' wordt dan eerst aldus geciciseerd: '... de waardige 'Vader des Vaderlands' is door een hel van gewetenskapelijkheid gegaan... Een stuk van zijn eigen ziel heeft de Prins geofferd' (9), met als bindende conclusie: 'Oranje is voor ons actueel in zijn tragiek' (10). '... Hij moest worden vermoord om ten volle te groeien tot de 'Vader des Vaderlands', die hij geworden is in de nationale legende der tijden' (14). Pas dan komt Oranjes persoonlijkheid, zoals die in de geschiedschrijving tot dusver is geboekstaafd, aan de orde: slagvaardig, alert, meestal optimistisch, erasmiaans in doen en laten, begaafd in politicus, vatbaar voor de vrouwelijke kunne, enzovoorts. Hier en daar komt Brugmans bij deze karakteristiek tot minder valide, soms zelfs tot onjuiste beweringen. Zo is hij ernaast, waar hij durft schrijven dat het intermezzo-Anjou 'de laatste poging om het Nederlands conflict te internationaliseren' (14) was; na de Franse Furie komt immers al heel gauw Robert Leicester in de Nederlanden harrewarren. Men oordele voorts aan de hand van het volgende citaat, waarvan de lengte moge goedmaken wat aan de helderheid ontbreekt:

... degenen, die spraken uit naam van de Zwijger en zijn beweging (sic), waren diep geworteld in de staatkundige wijsbegeerte van de middeleeuwen en met name in die van Thomas van Aquino. Natuurlijk waren ze protestanten. Maar wie hun redeneringen goed volgt, vindt er meer traditioneel-katholiek in dan hij aantreft bij de roomse kampioenen van het na-Tridentijnse absolutisme. Met andere woorden: het revolutionaire calvinisme heeft de kernwaarden van de middeleeuwse filosofie veel beter geëerbiedigd dan het restauratieve katholicisme dat deed. De argumenten die het naar voren schuift om de zaak te verdedigen van een ketterse opstandeling, behoeft men dikwijls maar in het Latijn te vertalen om de stem terug te vinden van de grote dominicaanse meester. Terwijl daarentegen de rampzalige ideologie van een binding tussen 'troon en altaar' - later: tussen 'sabel en wij waterskwast' - in het licht van het middeleeuwse denken een loutere capitulatie voor het wereldlijk gezag moest betekenen... (17).

Ter adstructie van de door Brugmans aldus gesignaleerde 'polariteit van Kerk en Staat' (17) worden achtereenvolgens opgevoerd: St. Ambrosius en Theodosius de Grote, paus

RECENSIES

Gelasius I, Lodewijk de Heilige, die dit predicaat zou verdienen 'ook al omdat hij het tegendeel was van een absoluut vorst' (18), de profeet Nathan, Rousseau, Dante Alighieri, keizer Hendrik VII, koning Filips de Schone en natuurlijk Macchiavelli met Frederik de Grote: een illuster, maar al te bont gezelschap, waarbinnen nu uitgerekend Willem van Oranje moet gaan excelleren, want 'door zijn handelen' werd in de vorm van de 'Republiek der Zeven Verenigde Provinciën' niet slechts 'een nieuwe staat geschapen', maar 'ook een nieuw *type-staat*, gegrondvest op het beginsel van mederegering des volks, van een zeker nog wel beperkte, maar niettemin toch reeds reële representatieve 'democratie'... hoewel geen enkele tijdgenoot dat laatste woord zou hebben gebruikt' (21).

Wat wil Brugmans nu eigenlijk? Hij poogt aan de hand van de *actuele Oranje* de historische wortels van 'onze politieke overtuiging' bloot te leggen en stelt daarbij dan ogenschijnlijk onomstotelijk vast 'dat er twee klassieke voorbeelden van 'democratische' revolutie bestaan: het Nederlandse en het Franse type'. Voor hem, de 'pragmaticus', is het dan zonder meer evident 'dat de beweging van Oranje, ondanks alles, toch in hoofdzaak is geslaagd' (22), terwijl Frankrijk twee eeuwen later gedurende enige jaren onder het Schrikbewind van de Jacobijnse terreur gebukt ging. Op eigen initiatief denkt de lezer dan zelf maar even aan hetgeen zich nog vóór het uitbreken van de Franse Revolutie heeft afgespeeld in de dertien Amerikaanse kolonies ten overstaan van Engeland, want George Washington komt in deze *actuele Oranje* pas op pagina 30 in gezelschap van stadhouder-koning Willem III opdraven. Kortom, zodanige actualisering heeft niet zoveel meer gemeen met een feeëriek reidans rond het door Brugmans ontworpen beeld van Oranje. De zin: 'De tegenstelling tussen Oranje en de Jacobijnen is die tussen Lenin en Rosa Luxemburg' (22) wordt alleen voor de twee laatstgenoemden enigszins geadstrueerd. Op deze wijze wordt van Oranje niet slechts een historiografisch factotum gemaakt, dergelijke zinloze vergelijkingen en boude exclamaties doen de man alleen maar onrecht aan; de lezer op zijn beurt doet helemaal niets met de constatering van Brugmans dat tijdens de 'bolsjewistische revolutie' de toenmalige minister van onderwijs en cultuur Loenatsjarski tot de 'oranjeklanten' kan worden gerekend (24); zo'n geactualiseerde Oranje is dan even ver van huis als Brugmans' suggestie misplaatst, als zou het ontbreken van enige terreur tijdens de 'Glorious Revolution' en de Amerikaanse Opstand, 'die op Willem I zijn gevolgd' kunnen worden beschouwd als 'goede gevolgen' van Oranjes doen en laten (30). Dit is geschiedschrijving, die doet denken aan een klompdans in de eierstruif. Toegegeven - grote mannen kunnen op tragische wijze falen, óók zij die omwille van intens en ver gezochte actualiteit zich aldus wensen te laten gaan.

A. E. M. Janssen

Hans Bots, ed., *Pieter Rabus en De Boekzaal van Europe, 1692-1702* (Studies van het Instituut voor intellectuele betrekkingen tussen Westeuropese landen van de zeventiende eeuw, Nijmegen, II; Amsterdam: Holland Universiteits Pers, 1974, viii + 420 blz.).

One positive expression of student participation in the universities of the Netherlands in recent years has been the publication of a number of works produced by student seminars upon the initiative and under the guidance of an established scholar, each consisting of a collection of studies centred upon a figure of some considerable cultural significance. Thus Lieuwe van Aitzema has been the subject of a student seminar at Groningen and